

УДК 633.63:338.43
© 2015

Чирва І. В., аспірант

(науковий керівник – доктор економічних наук, професор М. Ю. Коденська)

Полтавська державна аграрна академія

БУРЯКІВНИЦТВО В ЕКОНОМІЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Рецензент – доктор економічних наук М. Ю. Коденська

У статті розкрито сучасний стан розвитку цукровобурякового виробництва у господарствах Полтавської області та України. Висвітлено проблеми скорочення посівних площ, зростання рівня урожайності, коливання рівня прибутку та рентабельності. Проаналізовано динаміку витрат на виробництво цукрових буряків в сільськогосподарських підприємствах. Внесено рекомендації щодо регулювання витрат на вирощування солодких коренеплодів в регіоні за рахунок купівлі вітчизняного насіння і техніки. Запропоновано пропозиції для підвищення ефективності галузі.

Ключові слова: буряківництво, цукровобурякове виробництво, сільськогосподарські підприємства, урожайність, витрати, ефективність.

Постановка проблеми. Функціонування цукровобурякового виробництва в Україні зумовлено народногосподарським значенням його вихідної продукції та наявністю сприятливих природно-кліматичних умов для розвитку буряківництва. Підвищення ефективності галузі пов'язане з необхідністю впровадження у виробництво інноваційних технологій вирощування цукрових буряків, глибокої промислової переробки основної та супутньої продукції галузі. Це має не тільки розширити асортимент цукристих продовольчих товарів, а й сприяти виготовленню нових видів продукції, у тому числі й технічного призначення. Основна частка виробників цукрових буряків припадає на сільськогосподарські підприємства (85–95 % за останні роки). Тому сталий розвиток цукровобурякового виробництва є стратегічним завданням для розвитку цих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Вагомий вклад у розробку пропозицій щодо ефективного розвитку цукровобурякового виробництва внесли такі науковці: В. С. Бондар [1], М. Ю. Коденська [2], В. Я. Месель-Веселяк [3], П. Т. Саблук [4], С. А. Стасіневич [6], А. В. Фурса [1], М. М. Ярчук [3, 5], та інші. Проте низка питань розвитку галузі недостатньо висвітлена, зокрема в організаційному і методичному плані. Цукрові заводи недозавантажуються сировиною

через значне скорочення посівних площ під цукровими буряками, зростання витрат на їх виробництво, кількість функціонуючих цукрових заводів зменшилась із 192 до 39 цукрових заводів у 2014 році. В області в сезон цукроваріння працює 5 цукрових заводів потужністю 35 тис. т за добу. Сільськогосподарські підприємства, що виробляють цукрові буряки через збитковість галузі зменшують їх посіви, що порушує всі елементи сівозміни і призводить до зменшення продовольчого виробництва цукру – необхідного продукту в державі. Необхідні нові поглиблені дослідження для розвитку буряківництва у сільськогосподарських підприємствах.

Мета досліджень – розкрити динаміку та висвітлити місце стану розвитку цукровобурякового виробництва в сільськогосподарських підприємствах регіону та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення його ефективності.

Завдання: здійснити аналіз розвитку буряківництва в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення ефективності галузі.

Матеріали і методи досліджень. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вчених економістів-аграрників та результати власних досліджень в галузі. У процесі дослідження застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу і синтезу – під час визначення динаміки, структури та розвитку буряківництва і цукроваріння; метод експертних оцінок – під час виявлення причин, що створюють окремі проблеми для розвитку цукровобурякового виробництва; аналіз інформації – у випадку визначення тенденцій розвитку, абстрактно-логічний – у разі обґрунтування пропозицій.

Інформаційною базою є статистичні матеріали Державної служби статистики України, Національної асоціації цукровиків України, а також інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях.

Результати досліджень. Об'єктом дослідження обрано сільськогосподарські підприємства Полтавської області, що займаються виробництвом цукрових буряків, так як регіон є домі-

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

нуючим у цукровобуряковому виробництві України. Вирощують цю культуру в основному сільськогосподарські підприємства. В останньому 2013 році площі посівів цукрових буряків зменшилися порівняно з 2008 роком у 2 рази (рис 1).

Аналіз динаміки розвитку цукровобурякового виробництва за останні роки показує, що частка цукрових буряків у площі посівів області знизилась порівняно з 2013 р. на 4,5 в. п., валовий збір зменшився на 43 % за зниження частки відповідно на 5,1 в. п., виробництво цукру – на 38,3 % і на 5 в. п. (табл. 1). Зниження частки Полтавської області у посівах цукрових буряків до 12,0 % призвело до зменшення частки валового збору і становить 13,4 % за найвижчого рівня урожайності 518 ц/га.

Нестабільність розвитку галузі характеризують такі показники: площа посівів цукрових буряків варіюється в межах 68–26 тис. га, урожайність – від 251 у 2010 році до 518 ц/га – у 2013 році, прибуток (збиток) – розмах варіації – 230–417 грн. на 1 га, рівень рентабельності – від 11,4 % до 19,3 %, виробництво цукру – від 240 тис. т до 443 тис. т. Це дестабілізує розвиток галузі і призводить до деформації ринку цукру і цукрових буряків. Відповідно, у сільськогосподарських підприємствах посіви цукрових буряків витісняються менш витратними культурами – соняшником, ріпаком, соєю, кукурудзою та іншим. Водночас порушується сівозміна, збільшується ураження рослин шкідниками і хворобами та зростають площі забур'яненості посівів, урожайність культури за роками має суттєві відхилення. Аналіз динаміки виробничих витрат цук-

рових буряків ілюструє їх збільшення за останні 6 років у 2 рази, що відповідно вплинуло на підвищення собівартості продукції в 1,7 разу та рівень її рентабельності (табл. 2). Витрати в середньому у господарствах області вищі, ніж у цілому по господарствах України. Більші витрати спостерігаються в тих підприємствах, що підпорядковані холдингам, менші – в тих господарствах, котрі не інвестують значні кошти у розвиток галузі. Різниця по витратах суттєва і становить близько 10–20 %. Наприклад, витрати на 1 га цукрових буряків в АФ «ім. Довженка» становили 17,0 тис. грн., а в ПП «Ланна-Агро» – 15,2 тис. грн.

Протягом 2008–2013 рр. основними домінуючими статтями витрат в їх структурі були: вартість насіння, сума якого змінюється від 10,7 % до 19,2 %, оплата послуг і робіт сторонніх організацій – від 12,7 % до 25,8 %, амортизація – 5,1 % – 17,6 %, відрахування на соціальні заходи – 4,7 % – 10,1 %, оплата праці – від 4,2 і до 7,7 % (табл. 3). Висока частка затрат на насіння, яке в основному використовується іноземного походження (близько 90 %), зумовлюється його високою ціною. Хоча за дослідженнями низки науковців встановлено, що цукрові буряки вирощені з вітчизняного насіння краще пристосовані до природно-кліматичних умов і мають триваліший період зберігання в сезон переробки [2, 5]. Вартість насіння вітчизняного виробництва становить 120 грн/га, а іноземного – 820 грн/га, отже економія від використання власного насіння становить 700 грн/га. Тому під час використання насіння вітчизняного виробництва була б значна економія затрат.

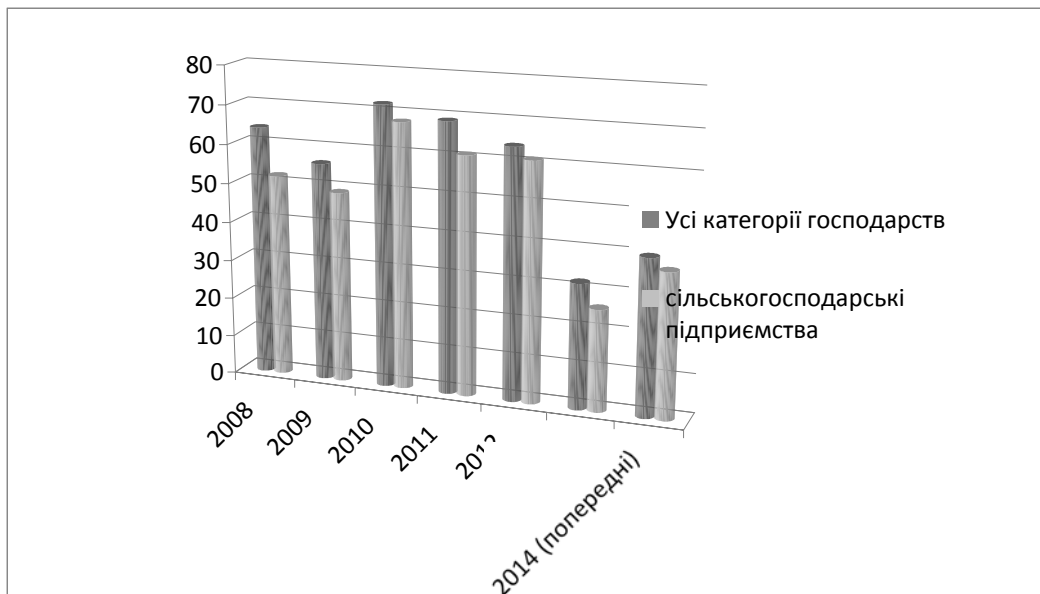

Рис. Динаміка посівних площ цукрових буряків Полтавської області за роками, тис. га

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

1. Показники розвитку цукровобурякового виробництва у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, за роками*

Полтавська область	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 р. у % до 2008 р.
Зібрані площі, тис. га	53	49	68	62	61	26	49,1
Частка в Україні, %	16,5	17,1	15,1	13,4	15,3	12,0	- 4,5 в. п.
Валовий збір цукрових буряків, тис. т	2701	2078	1803	2654	2895	1546	57,2
у тому числі у сільськогосподарських підприємствах, тис. т	2317	1867	1696	2512	2784	1321	57,0
Частка сільськогосподарських підприємств, %	85,8	89,8	94,1	94,6	96,2	85,4	- 0,4 в. п.
Частка валового збору в Україні, %	19,6	20,4	13,4	14,7	16,5	14,5	- 5,1 в. п.
Урожайність, ц/га	444	384	251	410	460	518	116,7
у % до України	121,3	120,0	89,0	110,5	109,3	123,6	+ 2,3 в. п.
Прибуток (+), збиток (-) від реалізації цукрових буряків по господарствах у цілому	1144,9	-20434,3	-923,2	13581,5	-9121,0	5980,9	522,4
Теж на 1 га від реалізації цукрових буряків, грн.	22,0	-417,0	-13,6	222,7	-149,5	230,0	1045,5
Рівень рентабельності (+) збитковості (-), %	0,7	-19,3	-1,0	9,4	-3,8	11,4	10,7
Виробництво цукру, тис. т	336,2	332,2	239,9	442,5	406,6	207,5	61,7
Частка до загальних обсягів в Україні, %	21,4	26,0	13,3	17,1	19	16,4	- 5,0 в. п.

*Джерело: дані Державної служби статистики України

2. Порівнянні показники виробничих витрат на виробництво цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області й України, грн*

Рік	На 1 га			На 1 ц		
	Україна	Полтавська область	в % до України	Україна	Полтавська область	в % до України
2008	6195,8	7424,7	119,8	16,9	16,7	98,8
2009	8475,7	9463,8	111,7	26,5	24,8	93,6
2010	8939,9	10156,1	113,6	31,8	40,7	128,0
2011	11246,8	14333,2	127,5	30,3	34,8	114,9
2012	13585,2	17900,0	131,8	32,3	39,2	121,4
2013	13650,9	14261,3	104,5	32,6	28,1	86,2
У % до 2008	220,3	192,1	-	192,9	168,3	-

*Джерело: розраховано автором на основі ф. № 50 сг «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах»

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

3. Динаміка структури витрат на виробництво цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області за елементами, %*

Статті витрат	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2008 р. (+,-)	2013 р. до 2012 р. (+,-)
Витрати всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Прямі матеріальні витрати – всього	<u>81,5</u> 100,0	<u>71,3</u> 100,0	<u>67,0</u> 100,0	<u>68,2</u> 100,0	<u>66,2</u> 100,0	<u>68,0</u> 100,0	-13,4	1,8
з них:								
насіння і посадковий матеріал	17,3	13,0	19,2	13,1	10,7	14,8	-2,5	4,0
мінеральні добрива	28,5	28,7	27,5	28,5	30,3	27,2	-1,4	-3,2
нафтопродукти	12,6	14,8	13,1	14,0	12,0	13,5	0,9	1,5
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	25,8	22,7	12,7	21,8	21,8	24,2	-1,6	2,3
решта матеріальних витрат	15,8	20,8	27,5	22,5	25,1	20,4	4,6	-4,7
Прямі витрати на оплату праці	5,7	7,7	5,7	5,3	4,2	5,3	-0,4	1,1
Інші прямі витрати та загальновиробничі – всього	<u>12,8</u> 100,0	<u>21,1</u> 100,0	<u>27,3</u> 100,0	<u>26,5</u> 100,0	<u>29,6</u> 100,0	<u>26,7</u> 100,0	13,9	-2,9
з них:								
амортизація необоротних активів	17,6	14,6	7,8	6,4	5,1	5,7	-11,8	0,6
відрахування на соціальні заходи	10,1	10,6	4,7	6,4	5,1	7,3	-2,8	2,2
решта прямих та загальновиробничих витрат	72,3	74,8	87,5	87,2	89,7	87,0	14,6	-2,8

*Джерело: власні розрахунки на основі ф. № 50 сг «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах»

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств і виробництва цукрових буряків можливе за умови розвитку в них галузі тваринництва, яка дає органічні добрива для ведення грамотного господарювання. Одним із факторів, що стримують ефективний розвиток буряківництва є суттєве зменшення скотарства, так як фактично повинно вноситись як мінімум 30 т/га органіки, а вноситься в 10 разів менше.

Стримує інвестування галузі і ослаблена державна підтримка її розвитку. Відсутня інформація в Державній службі статистики України щодо державної підтримки буряківництва не є мотиваційним фактором розвитку.

У структурі витрат оплата послуг і робіт сторонніх організацій щороку зростає, що пов'язано із їх залученням до транспортування цукрових буряків. Підприємствам необхідно інвестувати у

придбання великовагових автомобілів. Це буде вигідніше, ніж брати в оренду. Техніка більшості підприємств зношена, а придбання техніки можуть на сьогодні дозволити собі тільки великі сільськогосподарські підприємства.

Частка витрат на оплату праці за досліджуванний період знизилась на 0,4 в. п., і на соціальні відрахування – на 2,8 %, хоча порівняно з попереднім 2012 роком зросли на 2,2 %, а прямі витрати на оплату праці – на 1,1 %. Звідси прослідковується необхідність проведення оптимізації витрат з метою підвищення ефективності виробництва цукрових буряків, за рахунок використання вітчизняних сортів і гібридів цукрових буряків, внесення органічних добрив, купівлю вітчизняної техніки (дасть змогу зменшити витрати на оплату послуг сторонніх організацій), впровадження інноваційних технологій.

Але необхідно врахувати і пряму залежність між урожайністю цукрових коренеплодів і прибутковістю галузі. Так як культура вибаглива до кліматичних умов і приклад цьому посуха 2010 року, що призвела до значного зниження урожаю 251 ц/га. Тому сільськогосподарські підприємства повинні врахувати всі особливості і визначитись з необхідністю інвестування галузі з метою прибутковості виробництва.

Висновок. На основі аналізу розвитку цукробурякового виробництва сформовано пропозиції щодо підвищення ефективності галузі: відновлення матеріально-технічної бази, ефективне використання землі, покращання державної підтримки галузі, науковий супровід розвитку галузі, впровадження страхування ризиків на вирощуванні цукрових буряків, створення доступної системи кредитування виробників та переробників цукрових коренеплодів, відмова від бартер-

них розрахунків під час переробки цукросировини, впровадження інноваційних технологій виробництва і переробки солодких коренеплодів, створення умов для техніко-технологічного переоснащення заводів з метою впровадження ресурсозберігаючих технологій в цукробурякове виробництво, підвищення кваліфікації працівників, удосконалення нормативно-правової бази галузі.

Таким чином, впровадження цих заходів зупинить значні нестабільні коливання в галузі, а також сприятиме припливу інвестицій у розвиток цукробурякового виробництва сільськогосподарських підприємств та підвищення його ефективності.

Подальші дослідження слід спрямувати на оптимізацію витрат цукробурякового виробництва і покращання шляхів розвитку інвестування галузі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бондар В. С.* Цукробуряковий підкомплекс України: напрями стабілізації та індикатори розвитку до 2020 року / В. С. Бондар, А. В. Фурса // *Економіка АПК.* – 2014. – №1. – С. 20–29.

2. Продуктивність і технологічні якості вітчизняних гібридів цукрових буряків – на рівні світових зразків / [Ковальчук В. П., Бойко І. І., Конюк Н. О., Фуніна І. Р.] // *Цукрові буряки.* – 2014. – №5. – С. 5–6.

3. *Месель-Веселяк В. Я.* Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Ярчук // *Економіка АПК.* – 2013. – №2. – С. 3–8.

4. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку : монографія / [Саблук П. Т., Коденська М. Ю., Вла-

сов В. І. та ін.] ; за ред. акад. П. Т. Саблука, проф. М. Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.

5. *Сичук Л. В.* Вітчизняні сорти і гібриди цукрових буряків / Л. В. Сичук // *Цукрові буряки.* – 2014. – №1. – С. 17–18.

6. *Стасіневич С. А.* Аналіз економічної ефективності виробництва та реалізації цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами в Україні / С. А. Стасіневич, С. М. Валявський, А. В. Корнилюк // *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.* – 2012. – Вип. 4, Т. 1. – С. 265–271.

7. *Ярчук М. М.* Буряки і цукор України: попередні підсумки роботи галузі за 2013 рік / М. М. Ярчук // *Цукрові буряки.* – 2014. – №1. – С. 4–7.